

Mathilde Schjøtt

Venindernes Samtale om Kvindens Underkuelse

Tekstkritisk utgave ved Jorunn Hareide

Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no
Oslo 2021

Mathilde Schjøtt: *Venindernes Samtale om Kvindens Underkuelse*. Tekstkritisk utgave ved Jorunn Hareide, Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no, bokselskap.no, Oslo 2021.

Teksten følger 1. utgave, 1871 (Kjøbenhavn/Gyldendal). Digitaliseringen er basert på fil mottatt fra Nasjonalbiblioteket (nb.no).

ISBN: 978-82-8319-606-1 (digital, bokselskap.no), 978-82-8319-607-8 (epub), 978-82-8319-608-5 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Forord

Mathilde Schøtts psevdonyme debutarbeid *Venindernes Samtale om Kvindens Underkuelse* (1871), er ein samtale mellom fire veninner om John Stuart Mills banebrytande arbeid, *The Subjection of Women* (1868). Schjøtts skrift representerer ein viktig, nesten samtidig diskusjon av Stuart Mills radikale synspunkt. Det er i seg sjølv imponerande. Kvinnene sine holdningar til Stuart Mills framstilling blir nå tilgjengelege i Jorunn Hareides tekstkritiske utgåve. I si akademiske karriere har Hareide arbeidd inngåande med litteratur av kvinner på 1800-talet. Det tekstkritiske arbeidet og innleiinga om Stuart Mills og Mathilde Schjøtts bok, gir lesaren eit godt grunnlag for lesinga.

Mathilde Schjøtt var også ein skjønnlitterær forfattar, men det er allmenn semje om at ho er viktigare som tidleg, kunnskapsrik litteratur- og kulturkritikarar enn som fiksjonsforfattar. Ho var med å stifte Norsk Kvindesaksforening (1884), var kritikar i *Nyt Tidsskrift* (1882–87) og også bidragsytar i danske og svenske tidskrift.

Kva legitimerer å gi ut Mathilde Schjøtts 150 år gamle bok på nytt i dag? Kanskje er vi meir imponerte over prosjektet hennes i dag, enn samtida var det, for samtidsresepsjonen av *Venindernes Samtale om Kvindens Underkuelse* var nesten ikkje-eksisterande. For oss i dag er «samtalen» og prosjektet interessant fordi det gir oss reaksjonane til fem samtidige, borgarlege kvinner på Stuart Mills radikale synspunkt; synspunkt som måtte fortone seg utopiske for kvinnene og samfunnet på 1870-talet. Ideologisk liberal, og gjennom slekt, ekteskap, venskap og omfattande lesing, høyrde Mathildde Schjøtt til ein kulturelite i Kristiania. «Samtalen» får sitt preg av hennar liberale holdningar og intellektuelle orientering.

*

Sofie Anker-Møller Damgaard har stått for kollasjoningering av tekstene, og Ellen Nessheim Wiger har hatt ansvar for tekstkoding og publisering.

Oslo, april 2021
Steinar Gimnes

Innledning

Året er 1870 eller 1871: Elise, Fanny og Sophie er invitert hjem til venninnen Julie for å diskutere John Stuart Mills epokegjørende verk *The Subjection of Women*. Det var utkommet et par år tidligere, i 1868, og året etter oversatt til dansk av Georg Brandes, med tittelen *Kvindernes Underkuelse*.¹¹ Når Mathilde Schjøtt ikke gjengir tittelen på Mills bok i overskriften på essayet sitt, men heller bruker «Kvindens Underkuelse» i bestemt form entall, er det nok fordi hun har et litt videre sikte enn å diskutere hans synspunkter. Det er *kvinnkjønnets* situasjon hun vil belyse, i større bredde, men med utgangspunkt i Mills nylig utkomne bok.

Men hva er nå *The Subjection of Women* for en bok? Den ble oppfattet som en brannfakkell i samtiden. Den er et dirrende, engasjert, men velargumentert angrep på den daværende ekteskapsinstitusjonen, og samtidig en diskusjon av kvinners stilling i samfunnet mer generelt. Det klare budskapet er at kvinner og menn bør være fullstendig likestilte på alle områder, både av hensyn til samfunnets beste og av hensyn til kvinners og menns personlige utvikling og lykke.

Georg Brandes nevner i forordet til sin oversettelse at boken hadde gjort betydelig oppsikt. Han trekker fram *Edinburgh Review*, som hadde opponert mot mange av Mills synspunkter, men samtidig ga ham fullstendig rett i hans kritikk av ekteskapets daværende konstruksjon med ektemannen som legal autoritet og myndighetsperson for sin hustru. Innledningsvis hevder Brandes at Mill egentlig kom ham i forkjøpet med sine beskrivelser av «bestaaende Samfundsforholds Raahed» – han hadde nemlig selv tenkt å skrive en tilsvarende bok, men det er nå blitt unødvendig – og at han føler en så stor overensstemmelse med hovedpunktene i Mills betraktninger at han er villig til å forsvare ham dersom han skulle bli angrepet. Avslutningsvis hevder han at Mill her har lagt grunnvollen for en rasjonell betraktning av kvinnes stilling i samfunnet.

Går man så til *Kvindernes Underkuelse*, får man allerede fra åpningssekvensen inntrykk av at Mill er fortaler for intet mindre enn en revolusjon av det som hittil har vært en grunnleggende forutsetning for familieforhold og samfunnsorden i den vestlige verden. Han vil nemlig her fremlegge sine grunner for å mene:

At det Samfundsforhold mellem de to Kjøen, der underkaster det ene Kjøen det andet i Lovens Navn, i sig selv er slet og nutildags danner en af de vigtigste Hindringer, der stille sig i Veien for Menneskehedens Fremskridt, og at det maa vige for en fuldkommen Lighed uden Privilegium eller Magt for noget af Kjønnene ligesom uden Magtesløshed for det andet.

Men det vil ikke bli lett å oppnå dette, for den nåværende maktfordelingen bygger på sterke følelser om hva som er rett og riktig, hevder Mill videre. En sak som på den ene siden støtter seg til hevdvunnen skikk og bruk, på den andre «til en overordentlig mægtig og udbredt Følelse», har nemlig en langt større overbevisningskraft enn den som appellerer til fornuften, særlig blant dem som ikke har en særlig velutviklet intelligens. Ikke desto mindre er det fornuft og rettferdighetssans, ikke

følelser, Mill selv argumenterer for.

Et gjennomgående poeng i hans beskrivelse av kvinners stilling i ekteskapet er at den kan sammenliknes med slavenes situasjon, helt fra antikken. Liksom gifte kvinner nå for tiden kan bli utnyttet og mishandlet av sine menn hvis de har vært uheldige i valg av ektemake, kunne også slavene bli det av sine eiere. Men historisk sett hadde slavene noen fordeler: De hadde oftest noe fritid og til en viss grad sitt eget familieliv, de kunne legge seg opp penger som de så selv rådde over, og de kunne i visse tilfelle kjøpe seg fri. Gifte kvinner, derimot, kan ikke kjøpe seg fri, og skilsmisse er bortimot umulig (i England). De har ingen råderett over eventuell medbrakt formue eller inntekter ved eget arbeid, og de har ingen myndighet over sine egne barn.¹² Videre har de ingen adgang til utdanning eller til høyere stillinger i f.eks. embetsverket, og de har ingen stemmerett: altså hverken sosial, økonomisk eller politisk frihet.

Dette er etter Mills mening ikke bare urettferdig, men det strider som sagt mot en fornuftig samfunnsøkonomi og mot mulighetene for mennesker skal kunne oppleve lykkelige ekteskap. Ettersom Mill ikke mener at kvinner er mindre intelligente enn menn, men ville kunne fylle viktige samfunnsoppgaver like godt som og kanskje bedre enn dem hvis de fikk utdanning og skoling (dette gir han flere historiske eksempler på, og begrunner det også med kvinners særlige intelligens og intuitive evner), betyr det at samfunnet, slik situasjonen er, går glipp av halvdelen av sin potensielle kompetanse (som det sårt kunne trenge).

Videre vil et ekteskap mellom personer med samme interesser og samme dannelsesnivå ha forutsetninger for å bli langt lykkeligere enn et hvor hustruen aldri har fått utvikle sine evner. Dette gjelder ikke minst for ektemannen. Hvis en kultivert mann gifter seg med en uutviklet, ikke særlig intelligent kvinne, hva kan han så vinne annet enn

en Overtjenestepige, en Amme for sine Barn, eller en Maitresse? Naar derimod omvendt Enhver af de to Personer, istedenfor at være et Intet er et Noget, naar de ere fast knyttede til hinanden og fra Begyndelsen af ikke ere altfor ulige, fremkalder den stadige Deltagelse i samme Anliggender, hjulpen af deres Kjærlighed, den skjulte Evne, som Enhver af dem besidder, til at føle Interesse for de Ting, der fra først af kun være Gjenstand for den Andens Interesse, og saaledes frembringes da en gradvis Tilegnelse af den Andens Tilbøieligheder og Charakter, dels ved den umærkelige Tillempelse de begge undergaae, dels og mere endnu ved den virkelige Berigelse, de to Naturer modtage, idet den Ene føier den Andens Gaver og Tilbøjeligheder til sine egne.

Ektemannens og kirkens myndighet

Dette er kort oppsummert noen av hovedtrekkene ved Mills bok, skjønt han tar opp mange flere emner som har interesse også i dag. Men hva er det så Mathilde Schjøtt særlig vil ha belyst, og som hun lar de fire fiktive venninnene Julie, Sophie, Fanny og Elise legge merke til og diskutere? De er (liksom Mathilde Schjøtt selv) opplyste, velorienterte kvinner fra den sosiale og kulturelle overklassen, og politisk sett ligger de kanskje på midten og en smule til venstre for midten, bortsett fra Sophie, som

er den mest konvensjonelle av dem (og hvis navn ironisk nok betyr visdom) og vel representerer de sterke følelsene som Mill nevner. Kvinnene kjenner ikke bare litterære klassikere som Molière, Holberg, Walter Scott og Lord Byron, men også samtidige forfattere som George Sand, de uttrykker seg presist og bruker fremmedord som «sans réplique».

Det var Julie som hadde anbefalt venninnene å lese *Kvindernes Underkuelse*, og det har de også gjort, men med forskjellig utbytte; til sammen skal de illustrere ulike reaksjoner på Mills synspunkter. Innledningsvis forteller alle i stikkords form hva de har fått ut av avhandlingen. Elise takker for anbefalingen og erklærer at hun nok av og til var forarget, men innimellom «henrevet» og hele tiden interessert. Fanny, den eneste ugifte kvinnen blant venninnene, hadde lest boken med den dypeste interesse, fant den helt igjennom fortreffelig og nesten hele tiden berettiget. At Julie, som hadde anbefalt boken, gikk god for den, sier seg selv og viser seg også i den påfølgende samtalen.

Sophie, derimot, hadde vært nødt til å lese den høyt for sin bestemor, «ellers skulde ingen Magt i Verden bragt mig til at aabne den afskyelige Bog.» Hun var overhodet ikke blitt påvirket av Mills argumenter, og syntes at «Mill kunde ladet os være i Fred». Kvinner har det fortreffelig som de har det: «Mænderne paatage sig det haarde arbejde og de nerveangribende Studier, fortjene for os, hvad vi skulle bruge, og forlange blot til Gjengjæld, at vi skulle skabe dem et Hjem, som de med al sin Slid ikke kunne forskaffe sig selv.»

Det første spørsmålet venninnene drøfter, ligger i forlengelse av Sophies erklæring om at hun ikke gjenkjenner noe av det Mill skriver om at kvinner blir «ringeagtede og mishandlede» i ekteskapet, eller om at menn skulle ha rett til kvinners eiendom, men ikke omvendt: «Dit er Mit, men Mit er ikke Dit» (et uttrykk hentet fra Brandes' oversettelse). De andre kommer straks med eksempler på at Mill har rett; de kjenner mange ekteskap hvor mannen har overtatt «al Ejendomsrett, Magt og Myndighed» over hustruen.

På den annen side mener Elise at én person må ha myndigheten i et ekteskap, og at denne myndigheten er gitt ektemannen via Bibelens ord om at hustruer skal adlyde sine menn. Hustruen avgir jo et lydighetsløfte ved vielsen. Sophie følger opp og hevder at derfor vil ingen «brav christelig Kone» klage til domstolene dersom hennes mann trækker på hennes rettigheter. Rokker man ved dette løftet, rokker man ved det kristne grunnlaget for ekteskapet, hevder hun. Dette er for øvrig et spørsmål Mill ikke berører, men som Mathilde Schjøtt nok har ment straks ville dukke opp i en norsk diskusjon om hans bok; både Sophie og Elise hevder at Mills argumentasjon hviler på «en uchristelig Grundvold».

Men mot Sophie hevder Julie, i pakt med Mill, at man kan tolke Paulus på en annen måte enn den tradisjonelle: Fordi om Paulus sier at hustruer skal være sine menn underdanige, behøver ikke «de borgerlige love» å underkue dem. Hun foreslår derfor at man burde avskaffe den kirkelige vielsen som den eneste lovlige form for ekteskapsinngåelse for statskirkens medlemmer, og heller innføre en obligatorisk borgerlig, juridisk bindende ekteskapskontrakt for alle, med bestemte rettigheter og forpliktelser for begge parter, og med deling av formue, inntekter og utgifter. Så kunne de som ønsket det, foreta en religiøs vielse etterpå.¹³ Fanny hevder at det ville være et bolverk mot misbruk og ytterligheter av enhver art dersom «Pligter og Ansvar tilligemed Bestyrelse af Formue og Indtægter paa en lovformelig Maade var delt mellem Mand og Hustru, og Ægteskabet foruden en religiøs Pagt tillige var en borgerlig Contract.» Dette foregriper til en viss grad diskusjonen om gifte kvinners myndighet, som jo først ble norsk lov i 1888. Men tilnærmet full rettslig likestilling mellom ektefellene

ble det først ved lover av 1918 og 1928 (Blom 1979, 611).

Forberedelse til husmor-rolle

Elise synes Julies og Fannys forslag er godt, men tar opp et annet viktig spørsmål: at alle unge kvinner burde lære husholdning. En grunn til at ektemenn ofte blir tyranniske, er at de unge hustruene ikke har den minste anelse om husstell og økonomi, men bare har lært å spille litt piano og ta seg ut i selskaper og på ball. Mennene må derfor til en viss grad ta det overordnede ansvaret for hjemmet. Dette gjelder selvsagt først og fremst overklassens kvinner. Mange av dem var for øvrig nærmest barnebruder og hadde ikke hatt stor anledning til å lære husholdning. Conradine Dunker (1780–1866) beskriver levende i sine erindringer om hvor uforberedt hun var på å ta seg av de huslige pliktene som ekteskapet medførte (Dunker 1909, s. 348 ff). Hun giftet seg (eller rettere: ble giftet bort) like etter at hun var konfirmert, femten år gammel, med den over dobbelt så gamle kaptein Ulrik Aamodt (1758–1806).

Interessant nok var den første husmorskolen i Norge etablert allerede i 1865, på Abildsø gård i Østre Aker. Dette var et pionerforetak både i norsk og europeisk sammenheng, men lå nok langt fra det Julie og hennes venninner så for seg. Kurset var beregnet på kvinner som skulle bli bondekoner. Fra 1877 fikk vi de første offentlige norske husmorskolene, og disse ble viktige muligheter for jenter som ønsket en videregående utdanning. Fra begynnelsen av 1890-tallet kom skolekjøkkenet på timeplanen for jenter, som et ledd i arbeidet for å øke innsikt i hygiene og kosthold blant befolkningen. Det ble obligatorisk i byskolene fra 1908 (Helgesen 1914, 197 f.). Her er venninnene altså forutseende.

Samfunnsansvar

Ellers legger venninnene stor vekt på spørsmålet om en fornuftig barneoppdragelse og skolegang, adgang for kvinner til alle yrker, inklusive politi og rettsvesen, og hvordan det påvirker kvinners humør og helse at de ikke får bruke sine evner. Kvinnelige skuespillere og kunstnere var det allerede mange av omkring 1870, men det skulle gå noen år før Norge fikk sin første kvinnelige politibetjent. Det var Mathilde Henriksen (1866–1944), som ble ansatt ved Kristiansands politikammer i 1910 og skulle ha et særlig ansvar for byens barn og unge kvinner. I Kristiania ble de første kvinnelige konstablene ansatt fra 1911, også de spesielt tilknyttet sedelighetsavdelingen (Tone Berner 1914, 276 f.).

Et av de mer overraskende emnene venninnene tar opp, er om unge piker bør utskrives til «almindelig Værnepligt». Sophie syntes det er latterlig, Julie svarer først lett spøkefullt at de like godt som unge menn kan «lege Soldat paa Gardermoen». Mer alvorlig hevder hun at det ville være

uansvarlig å pålegge kvinner alle tenkelige samfunnsbyrder når flesteparten av dem ikke har utdanning og erfaring for å påta seg dem. Men de kvinner som vil studere, søke embeter eller på andre måter konkurrere med menn, burde kunne avtjene en verneplikt ved sykehus eller i «Fattigdomsforsørgelsen»; der ville de som kunne gjøre nytte. Dette er jo et spørsmål som nylig har dukket opp i avisspaltene, hvor bl.a. legen Kjersti Toppe (Sp) gjenopptar idéen om å gi ungdommen (både gutter og jenter) obligatorisk samfunnstjeneste i ett år (*Klassekampen* 24.7.2020).

Et sentralt tema hos Mill dreier seg som nevnt om likestilling som en forutsetning for et lykkelig ekteskap. Dette er også venninnene opptatt av: Begge ektefeller vil tjene på å ha et «aandelig» fellesskap, noe vi vel i dag vil oversette med felles intellektuelle og sosiale interesser, slik at de gjensidig kan utvikle hverandre.

Men vil vi kvinner virkelig bli lykkeligere dersom vi skulle konkurrere med mennene, «ligesom dem vælge Studium og Livsstilling, ligesom dem ofte angre vort Valg», spør Sophie retorisk til slutt. Julies kloke og rettferdige svar er at *noen* ville bli lykkeligere. Men har kvinner rett til å være lykkeligere enn mennene? Viktigere er det at kvinner, dersom de er i stand til det, bør påta seg større ansvar og byrder enn de nå har, og ikke unndra seg arbeid og plikter på grunn av «Frygtsomhed eller Magelighed».

Merkelig nok tar venninnene ikke opp spørsmålet om alminnelig kvinnelig stemmerett, noe vi som kjent ikke fikk her i landet før i 1913. Mill gjør mye ut av stemmerett-spørsmålet, men i Norge ble det mer aktuelt som kvinnesakstema på 1880-tallet. I 1885 startet Gina Krog (1847–1916) Kvindestemmeretsforeningen etter langvarige diskusjoner i Kvindesagsforeningen, som ikke ville ha stemmerett på agendaen sin. Da hun anmeldte Brandes' nye utgave av *Kvindernes Underkuelse* i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* i 1886, var det dette spørsmålet hun var mest opptatt av. Omtalen er nærmest en polemikk mot Brandes' reviderte forord. I den nye utgaven argumenterer han nemlig mot at kvinner kan betros et slikt ansvar som det er å stemme.

Dessuten nevner Gina Krog noe som hverken Brandes eller Mill selv nevner i *Kvindernes Underkuelse*, men som Mill avslører i sin *Autobiography* fra 1873, nemlig at hans hustru, Harriet Taylor Mill (1807–1858), har vært medforfatter eller i alle fall en viktig samtalepartner under arbeidet med boken. «Veninderne» nevner det heller ikke; kanskje de ikke har visst det. Gina Krog presenterer det som alminnelig kjent at Mills hustru, selv filosof med flere bokutgivelser, var medforfatter på flesteparten av bøkene og artiklene publisert i hans navn. Et sted i *Kvindernes Underkuelse* sier han: «Ingen kan sige, hvor mange af de mest originale Tanker, som mandlige Forfattere have udtalt der skyldes Kvinder, og hvori Forfatteren ikke har anden Del end den at have prøvet og fremsat dem. Hvis jeg tør dømme af egen Erfaring, saa er der mange af den Art.» I spørsmålet om originalitet er det av liten betydning hvem som holder pennen når to individer kommer fram til samme konklusjoner etter å ha gått gjennom et felles tanke-eksperiment, hevder han i selvbiografien.¹⁴

Det er ikke godt å si hvorfor hustruens navn da ikke nevnes ved siden av hans. En mulighet er at det kunne virke defamerende for en kvinne å opptre offentlig; en annen frykten for at arbeidet ikke ville bli tatt alvorlig når en kvinne var forfatteren. Harriet Taylor Mill publiserte de fleste av sine egne arbeider anonymt. Hun døde ti år før *The Subjection of Women* ble publisert.

Venninnenens samtale slutter med at Fanny oppfordrer Julie til å formidle sine meninger ut over en engere krets. «Maaske de, der dele dem i Frygtsomhed og uden at være sig det rigtig bevidst, kunde fatte Mod og virke til deres Gjennemførelse». Julie svarer at det i så fall måtte skje ved at de skrev en

slags rapport fra samtalen sin. Sophie utbryter riktignok: «Gud fri os!», men etter litt diskusjon blir det vedtatt at Julie skal skrive ned hva venninnene har snakket om.

Og Julie har også lyst, «naar jeg blot kunde faae Tid. Det vil sige, Tid har jeg nok, bogstavelig talt, men da en saadan Virksomhed ikke vilde anerkjendes i min Familie ...» Til dette repliserer Fanny at hun da må ta av den tid «som ikke regnes med», og Julie sier at hun vil forsøke. Også her ligger en skjult referanse til Mills bok; han peker på at hvis kvinner vil utrette noe for sin egen del, må det gjøres i fritiden eller i smug.

Sophie blir så oppfordret til å sette seg til «Pianofortet» og spille noen av sine «smukkeste Melodier», slik at alle kan hvile seg etter samtalen. «Sophie fulgte Opfordringen med et resigneret Suk, og Julie skrev i ledige Øjeblikke, hvad der her, gjenemset og rettet af Veninderne, forelægges Læseren og især Læserinden til velvillig Overvejelse.»

Hvor radikal var Venindernes Samtale om Kvindens Underkuelse?

Åse Hiorth Lervik hevder i en artikkel om Mathilde Schjøtt at Georg Brandes' oversettelse av John Stuart Mills *The Subjection of Women* ble en «grunnleggende opplevelse» for henne; Aasta Hansteen skal ha kalt boken «en befrielse» (Lervik 1978, 52).

Det kan knapt undre. Kvinnesaken var ikke kommet særlig langt i Norge først på 1870-tallet. Camilla Colletts epokegjørende roman *Amtmandens Døttre* fra midten av 1850-tallet tar nok opp kvinnespørsmål, men primært slike som er relatert til følelseslivet og til valg av ektefelle. Økonomiske og politiske forhold ble hun mer opptatt av senere i livet. Forslaget «Veninderne» legger fram, om at alle ektefolk burde inngå en borgerlig kontrakt som regulerte økonomiske forhold mellom dem, før de eventuelt valgte en religiøs vielse, må ha virket revolusjonerende og sikkert også provoserende på mange.

Tanken om at unge kvinner burde få en utdanning som gjorde dem skikket til å føre en husholdning, var kanskje mer spiselig, mens fellesundervisning for gutter og jenter nok var svært radikalt. Det var først i 1885 at Norge fikk sin første skole med fellesundervisning for gutter og piker, *Fru Nielsens Latin- og Realskole* i Christiania, opprettet av Ragna Nielsen (1845–1924). Det ble sett på som uhørt at en kvinne skulle stå i spissen for en skole med mannlige elever, og det ble ikke bedre av at hun ansatte lærerinner til å undervise dem helt fram til *examen artium*. Men skolen fikk snart ry på seg for å være en av de beste skolene i byen.

Mathilde Schjøtt underviste bla. i fransk på noen av Kristianias pikeskoler, men også på Ragna Nielsens skole for begge kjønn (Lervik 1978, 51), og har tydeligvis vært tilhenger av fellesundervisning.

Man kan altså trygt si at John Stuart Mills verk lå langt forut for sin tid, selv om han kunne henviser til de bedre forholdene i USA.

Det foreligger få vitnebyrd om hvordan Mathilde Schjøtts anonyme lille skrift ble mottatt i offentligheten; Åse Hiorth Lervik sier ikke noe om det i sin ellers grundige artikkel. Det gjør heller

ikke Eva Pedersen i en artikkel om norsk emansipatorisk essayistikk på slutten av 1800-tallet, men viser til at Brandes' oversettelse førte til mange protester og avisdebatter hvor også en rekke kvinner deltok. Hun nevner også Mathilde Schjøtt's essay, og hevder at utgivelsen av Mills bok på mange måter dannet oppaktakten til etableringen av en norsk kvinneoffentlighet (Pedersen 1988, 129 f.).

Den tilsynelatende eneste offentlige omtalen finnes i *Aftenposten* (12. mai 1871). Her gjengis et klipp om Mathilde Schjøtt's anonymt utgitte essay fra københavneravisen *Dagens Nyheder*; essayet var utkommet på Gyldendal forlag i København. *Dagens Nyheder* vil vite at forfatteren er en norsk kvinne, og hilser det for så vidt velkomment. De meninger og synspunkter som legges fram er riktignok ikke «meget betydelige, meget dybe eller meget nye», men de fortjener likevel å høres, mener den danske anmelderen, for selv om det snakkes mye om Mills bok, er det få «vægtige Ord» å høre. Man må derfor være takknemlig mot den som vil si sin mening med «Alvor og Inderlighed», selv om stemmen her er «noget lille og sped». Dessverre er ikke samtaleformen særlig velvalgt; fremstillingen er blitt trettende og uklar, og leseren forstår ikke helt hvor forfatterinnen selv står i de spørsmålene hun reiser. Omtalen er altså ikke udelt positiv, men essayet fikk på denne måten likevel en viss oppmerksomhet.

Det nevnes også i en oversikt over vårens kommende utgivelser i *Morgenbladet* 18. april 1871, sammen med bl.a. «et Bind Digte» av Henrik Ibsen, 6. opplag av Bjørnstjerne Bjørnsons drama *De nygifte*, «Den kristelige Ethik af Biskop Martensen» og *Abdallah*, «en østerlandsk Fortælling af Laboulage, oversat fra Fransk».

Hvem den anonyme norske forfatterinnen var, blir det ikke gjort forsøk på å avsløre, men det kan muligens ha vært kjent i Mathilde Schjøtt's nærmeste krets. Essayet var hennes første bokutgivelse.¹⁵ Hun var da 27 år gammel og hadde vært gift i 4 år med Peter Olrog Schjøtt, professor i klassisk filologi og politiker (1833–1926). Hun hadde altså rukket å gjøre noen erfaringer med ekteskapet; Åse Hiorth Lervik beskriver det som «i alle fall periodevis disharmonisk» (Lervik 1978, 51). Viktigere i denne sammenhengen er det at Mathilde Schjøtt besatt en skarp intelligens og hadde fått en for sin tid glimrende utdanning, noe hennes far, den kjente overrettssakfører Bernard Dunker (1809–1870) sørget for.

Essayet om kvinnens undertrykkelse ble innfallsporten til hennes senere karriere som en sentral kritiker og en viktig figur i norsk kvinnesaksbevegelse. Som et kuriosum kan nevnes at hun var gravid med sin andre datter mens hun skrev det og da det utkom i mai 1871. Hun fikk i alt fire døtre: Anna Theodora (1868), Sophie Conradine (11. august 1871– 1950), Julie Constance (1874) og Mathilde (1876–1959). Alle døtrene tok *examen artium*. Anna Theodora ble lærerinne, Sophie Conradine tok juridisk embetseksamen og ble dommer i Kristiania byrett, Julie Constance ble filolog og lektor ved Kristiansands Katedralskole, og Mathilde jr. ble cand. real og lektor ved Stavanger off. høyere almenkskole. Ingen av dem giftet seg.

Litteraturliste

Berner, Tone: «Kvinder i kommunens tjeneste», i *Norske kvinder*, red. Fredrikke Mørck, Berg og Høgh's forlag, Kristiania 1914, s. 271–282.

Blom, Ida: «Om Pigebørns Opdragelse. Kjønnsdifferensierte oppdragelsesprinsipper i 1800-tallets norske pedagogiske litteratur», i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1979, b. 20, s. 599–616.

Dunker, Conradine: *Gamle Dage. Erindringer og Tidsbilleder*, Gyldendal, København 1871, ny rev. utg. Gyldendal, Kristiania 1909 (faksimileutg. Forlaget ARS A/S, 1985).

Helgesen, Helga: «Folkeskolekjøkkener», i *Norske kvinder*, red. Fredrikke Mørck, Berg og Høgh's forlag, Kristiania 1914, s. 196–202.

Krog, Gina: «Kvindernes Underkuelse». Anm. i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, Ny Række, 4/1886 (s. 87 – 95).

Lervik, Åse Hiorth: «Portrett av en forgjenger: Mathilde Schjøtt (1844–1926)», i *Kvinner og bøker. Festskrift til Ellisiv Steen på hennes 70-årsdag 4. februar 1978*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1978, s. 43–67.

John Stuart Mill: *Kvindernes Underkuelse*, Den Gyldendalske Boghandel, Kbh. 1869, oversatt til dansk av Georg Brandes. Originaltittel: *The Subjection of Women* (1868).

Pedersen, Eva: «Refleksjon og emansipasjon. Essayistikk fram til århundreskiftet», i *Norsk kvinnelitteraturhistorie b. I 1600–1900*, red. Irene Engelstad m. fl., Pax Forlag A.S., Oslo 1988, s. 129–136.

Tronstad, Roger: «Norges første politikvinne», arkiverket.no (sett 29.07.2020).

[Mathilde Schjøtt]

VENINDERNES SAMTALE

OM

KVINDENS UNDERKUELSE.

• KJØBENHAVN.

FORLAGT AF DEN GILDENDALSKE BOGHADEL (F. HEGEL).

G. S. WIBES BOGTRYKKERI.

1871.

Venindernes Samtale om Kvindens Underkuelse

«Have I nu læst *Mill's Bog*»,ⁿ⁶ som jeg anbefalede Eder?» spurgte Julie sine Veninder.

«Jeg har,» sagde Elise, «og jeg takker Dig meget for Anbefalingen. Vel var jeg af og til forarget, men ogsaa imellem henrevet og altid interesseret.»

«Jeg har ogsaa læst den,» sagde Fanny, «og med den dybeste Interesse. Jeg fandt den fortræffelig, og berettiget næsten helt igjennem.»

«Jeg har maattet læse den høit for min Bedstemoder,» sagde Sophie, «ellers skulde ingen Magt i Verden bragt mig til at aabne den afskyelige Bog.»

«Og Du fik ikke Dine Meninger det mindste paavirkede ved Læsningen?» spurgte Julie.

«Ikke det mindste,» svarede Sophie. «Jeg syntes efter at have læst den, som jeg syntes før, at Mill kunde ladet os være i Fred. Jeg forstaaer ikke, hvad der er i Vejen. Have vi ^[6] det ikke godt, som vi nu have det, og er ikke vort Kald stort nok, naar vi røgte det ordentligt? Ere ikke Forholdene, som de ere, de bedste og de for alle Parter, for os især, mest behagelige? Mændene paatage sig det haarde Arbejde og de nerveangribende Studier, fortjene for os, hvad vi skulle bruge, og forlange blot til Gjengjæld, at vi skulle skabe dem et Hjem, som de med al sin Slid ikke kunne forskaffe sig selv. Vi overtage de huslige Byrder, søge at gjøre Hjemmet lunt og hyggeligt og søge selv at være saa elsk værdige, som vi formaae. Mill fortæller os, at dette er en slet Ordning, at vi bør dele Samfundets offentlige Pligter og de anstrængende Studier med Mændene, og at de Kræfter, vi anvende paa at være elskværdige, ere slet anvendte. Men at Mill tænker saa, finder jeg blot er en Fejl ved Mill. Jeg har aldrig seet andet, end at de Hustruer, der vare gode og forstandige, bleve baade agtede og elskede, havde den ønskeligste Myndighed i Huset og 'Nøglen ikke alene til Fadebur og Kjælder men ogsaa til Mandens Hjerter', som Ploug^{ki} saa smukt har sagt engang. Mill oplyser, at de fleste Hustruer blive ringeagtede og mishandlede, og at den Regel gjælder fra Mand til Hustru: 'Dit er Mit, men Mit er ikke Dit!' Jeg kan ikke gaae ind derpaa, jeg finder Intet tilsvarende i Virkeligheden til den ^[7] mørke Skildring, han giver af Ægteskabet og Kvindens Stilling.»

«Saa store Illusioner troede jeg Ingen havde,» sagde Fanny. «Jeg har desværre ikke behøvet at læse Mill for at sige med Iphigenia: 'Der Frauen Schicksal ist beklagenswerth.'^{ke} Jeg kjender for Exempel en Familie, hvor Hustruen, trods at hun, saavidt jeg kan see, er baade god og forstandig, bliver saa forkuet, at hun neppe tør puste. De ere velhavende Folk, og Formuen kommer fra hende, men han holder hende saa knapt, at hun og Børnene ofte ikke have andet til Middag end Gryngrød og ikke en Stavelse mer, medens der til ham er fin Mad, naar han ikke gaer paa en Restauration og fraadser.»

«Det er jo afskyeligt,» sagde Sophie, «og et stort Misbrug af Magten, hvordan kan et Forhold være blevet saa forkert?»

«Paa en ganske naturlig Maade,» svarede Fanny. Da de bleve gifte, var hun ganske ung og uerfaren

i Husvæsenet. Han var en praktisk Mand og benyttede sig af den Overlegenhed, han herved fik, til at gjøre hende aldeles umyndig. Hun er senere bleven udmærket flink, men han har dog ikke ophørt at oversee hende og behandle hende som et Tyende.^{k3} Han alene har Magt og Myndighed i Huset, han alene forvalter og nyder godt af hendes Penge.»

[8] «Jeg veed mange Familier, hvor en lignende Ordning finder Sted,» sagde Julie, «hvor det ikke falder Manden andet ind, end at 'l'état c'est moi',^{k4} og at al Ejendomsret, Magt og Myndighed ene tilkommer ham. Før kaldte jeg det som Sophie et Misbrug af Magten; siden jeg har læst Mill, finder jeg, Misbruget bestaaer i, at Manden har saamegen Magt.»

«Men, Julie,» udbød Elise, «der maa da En have Magten. Vel er Ægteskabet en 'frivillig Association', men det maa dog heller sammenlignes med en Stat end med et Handelsfirma, som Mill gjør. Hans Maade at bortraisonnere Nødvendigheden af Myndighed i Ægteskabet, fandt jeg blot irriterende, ikke overbevisende.»

«Men, Elise,» svarede Julie, «det constitutionelle Monarchi^{k5} er med Held forsøgt i de fleste Stater i Stedet for det absolute, kunde det ikke ogsaa lovformelig indføres i Familierne?»

«Kan saa være,» sagde Elise, «men Bibelen siger simpelt hen: 'I Hustruer, adlyder Eders Mænd.' Den Unionsact, synes mig, taaler ingen Revision. Thi Du kan vel umulig gaae ind paa Mills Læsemaade, at Paulus gav denne Forordning, saa at sige, midlertidigt, og for ikke at sætte sig op mod de daggjældende Love. Mig synes netop, at hvis Paulus havde fundet Tidsaanden mindre fremskreden og Sæderne ligeoverfor Kvinderne mere raae, burde han have^[9] søgt at formilde Sæderne og paavirke Opinionen ved at sige: 'I Mænd have ingen Lydighed at fordre af Eders Hustruer.' – En saadan Regel, der blot gjaldt et husligt, indbyrdes Forhold, kunde ikke tages som nogen Opposition mod de borgerlige Love, og Paulus havde vist ikke været bange for at sige saa, hvis det havde været rigtigt og christeligt.»

«Tak skal Du have Elise,» sagde Sophie, «Du har talet vel. Det er netop, hvad jeg ogsaa synes, at Bogen hviler paa en uchristelig Grundvold.»

«Jeg kan ikke negte,» sagde Fanny, «at saameget som Mill henrev mig, og saa gjerne som jeg vilde være enig i Alt, hvad han sagde, blev jeg skuffet ved hans Behandling af Christendommen. Paulus siger ikke: «Adlyder Eders Mænd for deres Hjerters Haardheds eller de borgerlige Loves Skyld»; men han siger: 'thi dette er Ret'.»

«Jeg blev ogsaa noget forbløffet over, at Paulus skulde vente Forbedringer i sine Forskrifter af en senere Tid,» sagde Julie. «Efter min Mening kunde Mill faaet Ret paa en anden Maade. Jeg tog mig ogsaa den Frihed i Tankerne at omskrive, hvad han siger om dette Punkt.»

«Det var Ret,» sagde Fanny, «Mill forbedrer Paulus, og Du forbedrer Mill; hvordan lyder saa Din Omskrivning?»

[10] «Saadan,» svarede Julie: «Paulus siger vel: 'I Hustruer, værer Eders Mænd underdanige'; men derfor behøve ikke de borgerlige Love at underkue dem. Da Loven ikke kan tvinge en Mand til at være sin Hustrues Saliggjører, som Paulus paalægger ham, men maa overlade ham selv Ansvar for, hvordan han opfylder denne Pligt, bør den heller ikke tvinge Hustruen til at lyde sin Mand, men overlade hende selv Ansvar herfor. Tjeneren er lig med sin Herre for Loven, og enhver Herre veed, at han for Lovens Skyld maa behandle sin Tjener med Billighed,^{k6} uagtet Bibelen siger: 'I Tjenere adlyder

Eders Herrer, ikke alene de gode og billige,^{k7} men ogsaa de vrangvillige'. Lovene tillade Selvforsvar, uagtet Bibelen siger: 'Naar Nogen slaaer Dig paa den venstre Kind, vend den anden til ham.' Blot ligeoverfor Hustruen paatage Lovene sig at fremtvinge Bibelens Forordninger og nøde hende til Lydighed mod sin Mand ved at negte hende Raadighed over sin Person, sin Formue, sin Fortjeneste. Den gjør det under Paaskud af, at Ægtefolk bør være en juridisk *Person*, fordi Bibelen siger, at Mand og Hustru skulle være *et Kjød*. Men det er udenfor de menneskelige Loves Magt at gjøre to Personer til En, derfor opnaae de blot ved denne Bestemmelse at indføre den Stærkeres Ret og en lovløs Tilstand.»

[11] «Den Omskrivning underskriver jeg aldeles,» sagde Fanny.

«Jeg ogsaa,» sagde Elise, «den er ganske i Mills Aand. Styrken i hans Fremstilling ligger netop i, at han i alle andre Punkter udelukkende holder sig til de borgerlige Love.»

«Det Julie sagde, var vist godt,» sagde Sophie, «men ...»

«Videre!» sagde Julie, «kom kun frem med Din Indvending.»

«Men,» gjentog Sophie, «ved Vielsen paalægges jo Hustruen at være sin Mand underdanig; hvis Mændene ere saa slette, som I og Mill sige, vil Manden benytte sig heraf til at træde hendes Rettigheder under Fødder, og enhver brav christelig Kone vil finde sig deri og ikke klage for Domstolene.»

«Naar Lovene først gav Hustruen Rettigheder,» svarede Julie, «vilde nok Lovene virke paa Opinionen, thi deri bestaae Lovenes største Magt, og Opinionens Tryk indvirker paa den Enkeltes Opførsel. Forøvrigt, siden Du nævner Vielsen, maa jeg tilstaae, jeg finder, det er en stor Feil hos os og en af Aarsagerne til de Ulykker, hvorom vi tale, at Vielsen er for Statskirkens Medlemmer den eneste lovlige Form for Ægteskabets Afslutning, og at borgerligt Ægteskab blot er en af Dissenternes Forrettigheder. [12] Uagtet Ægteskabet er en saa vigtig Sag ogsaa i verdslig Henseende og vilde finde Sted uden Christendommen, paabyde Lovene blot Vielse og ansee det for givet, at enhver Mand og Kvinde, der forlange Ægteskab, ere gode Christne og ingen anden Garanti behøve end sin egen og den andens Kjærlighed og Gudsfrygt.»

«Der skulde jo ogsaa være Garanti nok,» sagde Sophie, «i det Ansvar og de store Forpligtelser, som Bibelens Ord, saadan som de oplæses for Brudeparret, paalægge begge Parter og fornemmelig Manden.»

«De fleste Mænd,» sagde Julie, «lade sig lidet tynde af Ansvaret. Af de hellige Ord bevare de i sit Hjerte, hvad der giver dem Magt, og glemmer igjen, hvad der paalægger dem Forpligtelser. At Hustruen skal være sin Mand lydige, og at Manden er Kvindens Hoved, glemme de aldrig; at han skal behandle hende med Forstand og bevise hende Ære, og at han er sit Legemes Saliggjører, lægge de sig lidet paa Hjerte.»

«Og Hustruen har ingen anden Trøst end at være utaalelig i Stedet for lydige i Kjærlighed,» faldt Fanny ind.

«Tak skal Du have,» sagde Julie, «det er en ussel Trøst. Men derfor mener jeg, at Guds Ord bedst vilde holdes i Ære, den Svagere bedst [13] beskyttes, og den Stærkere ikke faae større Magt, Fristelser og Ansvar, end han kunde bære, naar Vielsen blev, helst en frivillig Sag, eller om den bibeholdtes som tvungen, at der ved Siden af den indførtes borgerligt Ægteskab for Alle, med bestemte Rettigheder og

Forpligtelser for begge Parter, og Contract som mellem to juridiske Personer om Formuens, Indtægternes og Udgifternes Deling. Formuesfællesskab, saadan som det hos os er almindeligt, vil jo i Virkeligheden sige, at Manden eier Alt, Konen Intet, deri have Mill og vi Ret, Sophie.»

«Ja sikkert,» sagde Fanny. «Hvis Fællesskabet var en Virkelighed, maatte jo en Mand have sin Hustrues Samtykke for at give Penge ud, ligesaa vel som hun hans, og en gift Mands Underskrift paa et Pengepapir kunde ikke have nogen Gyldighed, naar ikke hans Hustrues Navn ogsaa stod der, medens der nu Intet er i Vejen for, at Manden kan endossere bort^{k8} eller paa anden Maade forøde den fælles Formue, uden at Hustruen veed Noget deraf.»

«Selv hvor det ikke paa en saa storartet Maade misbruges,» sagde Julie, «gør Fællesskabet, som det nu er, et daarligt Forhold mellem Ægtefolk værre; at det kan ødelægge et godt, derpaa har jeg seet et Exempel i en Familie, jeg kjender. Manden har en umaadelig Følelse ^[14] af sin Værdighed som Familiens Hoved og Husfader, og fordrer som sin Ret, at Alt, hvad der forbruges i Huset, skal gaae gennem hans Hænder, og at hans Hustru skal bede ham om alt, hvad hun behøver. Hun finder dette krænkende og gjør heller Gjæld i Byen, end 'hun tigger ham om hver Skilling', som hun kalder det. Følgen er at de leve som Hund og Kat, uagtet de ellers sympathisere og passe godt sammen.»

«Blandt simple Folk,» sagde Fanny, «bliver ofte Misforholdet skrigende paa Grund af Konens uselvstændige Stilling og Mangel paa Ejendomsret. Blandt dem er det saa langt fra altid Tilfældet, hvad Sophie siger, at Mændene paatage sig det haarde Arbejde og fortjene, hvad Konerne bruge, at det endog hænder, at Mændene gifte sig for at faae Livsophold. Saaledes gik der hjemme i Gaarden hos os en Slusk, der, saa vidt vi kunde see, ikke havde andet Arbejde end at drikke. Til vor Forfærdelse hørte vi en Dag, at han skulde gifte sig. Moder tog ham for sig og spurgte ham, hvordan han turde vove et saa alvorligt Skridt. 'Jo-o,' svarede han, 'for saa har jeg da Maden.' – Om ikke altid Ægteskabet indgaaes med et saa idealt Formaal, bliver dog ofte Sandheden, at Konen maa ernære baade Manden og de sultne Unger og faaer Bank til Tak.»

^[15] «Hvis saadant et Asen af en Mand,» sagde Julie, «havde for Øvrigheden maattet indgaae en Contract, der sikrede Konen Ejendomsretten over, hvad hun fortjente, og han i hende maatte respectere en selvstændig Person, vilde han dog maaskee derved holdes mer i Ave, end han nu gjør ved de aandelige Forpligtelser, som han ikke forstaaer og ikke bryder sig om. Særligt vilde det være godt, om han vidste, at Lovene og Politiet¹⁷ holdt Øje med ham. 'De maa have det corporligt, ^{k9} pleiede en bekjendt Mand at sige.»

«Hør, Sophie,» sagde Fanny, «om Du har seet Hustruen i Besiddelse af den ønskelige Myndighed i Huset, har det ikke ogsaa hændt, at Du har seet hende tilliste, tilsmigre eller tiltrodse sig al Magt? Du veed Mill forudsætter dette Misbrug netop som Følge af, at hun egentlig *ingen* Magt har. Eller har Du ikke ogsaa seet Hustruer, uden at være herskesyge, blive overlæssede med alle Husets Byrder og hele Oeconomi til en Grad, der var Alt andet end ønskelig og tilbørlig?»

«Naar jeg tænker rigtig efter, kan det nok være, at jeg har seet begge Dele,» svarede Sophie.

«Det vidste jeg nok,» sagde Fanny. «Jeg har aldrig tænkt derover før, men jeg troer som Julie, at mod alle Yderligheder baade af den ene og den anden Art vilde der lettere ^[16] sættes en Dæmning, naar Pligter og Ansvar tilligemed Bestyrelse af Formue og Indtægter paa en lovformelig Maade var delt mellem Mand og Hustru, og Ægteskabet foruden en religiøs Pagt tillige var en borgerlig Contract.»

«Jeg har længe havt samme Mening som Julie, angaaende det borgerlige Ægteskabs Ønskelighed,» sagde Elise, «jeg troer de fleste, der have været gifte nogle Aar, ere enige, hvad det angaaer. Men veed I, hvilken Betingelse jeg skulde ønske at sætte de unge Piger, før de kunde faae Lov at indtræde i Ægtestanden? Om den kom i Lovene og i Ægteskabscontracten var mig det Samme, naar den blot blev indført med uudslettelig Skrift i Opinionen og Sædvanen.»

«Jeg gyser formelig,» sagde Fanny, «hvilken er den Betingelse, strænge Elise?»

«Den er simpelt hen,» svarede Elise, «at enhver ung Pige skulde være 'udlært', som det heder, i Husholdning, før hun paatog sig at være Husfrue. Det Individ, Fanny valgte som et rørende Exempel paa Kvindens Underkuelse, var ukyndig i Husvæsenet. Dette, troer jeg, er Tilfældet netop lige saa ofte, som at Mændene ere tyranniske. Det fandt jeg ogsaa usandt hos Mill, i alle Fald passer det ikke hos os, at Kvinden blot opdrages til Ægteskabet. Ulykken er hun opdrages netop ikke dertil. Enhver veed, ^[17] at Ægteskabet rimeligvis bliver hendes Lod, de fleste Mødre ønske at see sine Døttre gifte, og dog er det, ligesom man skammede sig ved at lære unge Piger Madlavning og Husholdning. De opdrages til Baldamer eller Gouvernanter, maaskee kunde man uden at være uretfærdig sige: de opdrages til at være forlovede, men til gode Husmødre ... bevares! det vilde være uanstændigt. Ingen Mand kan faae et juridisk Embede uden at have studeret Jus, ingen Mand kan blive Mester i noget Haandværk uden at have gennemgaaet sin Læretid, men næsten enhver ung Pige bliver frisk væk Husmoder uden at forstaae sig det mindste paa Husvæsenet. Alligevel forarges man højlig, naar saadan en liden Dukke taber sin Mands Agtelse og hans Taalmodighed opbruges, inden hun gennem utallige Fortrædeligheder, Pengetab og Uhygge i Huset har oprettet det Forsømte.»

«Du har Ret,» sagde Julie, «tusindfold Ret. Men Mill har ogsaa Ret i, at Kvindernes utilstrækkelige Dannelse og Aandsudvikling er Skyld i, at mangt et Ægteskab for Manden bliver aandsfortærende og fortørrende. Han skildrer dette, synes mig, med knusende Sandhed.»

«Det forekommer mig dog,» sagde Sophie, «at naar en Mand holdt rigtigt af sin Hustru, ^[18] maatte det være ham en Glæde at undervise hende og drage hende op til sit Standpunkt.»

«Det troer vist ethvert Par, saalænge de ere forlovede,» sagde Julie. «Naar de først ere gifte, viser det sig, at han ikke har Tid for sine Forretninger, hun ikke Tid for det huslige Stræv som hun paa Grund af sin Ukyndighed ligger under for. Til Overflod viser det sig, at naar hun ikke har lagt et ordentligt Grundlag i sin Barndom og første Ungdom, kan hun senere Intet lære.»ⁿ⁸

«Nej, det er netop Sagen,» sagde Fanny, «derpaa veed jeg et sørgeligt Exempel i et Par, jeg har kjendt. Manden var højt begavet, trængte til Meddelelse og til Udvexling af Ideer og ønskede i sin Hustru at faae en Medhjælp, der passede for ham. Trods at han var overlæst med Arbejde, paatog han sig at være hendes Lærer. Men det nyttede ikke. Hun havde en naturlig god Forstand og en god Villie, men hendes Udviklings- og tidligere Dannelsestrin var for lavt. Hun vilde fuldkommen tilfredsstillet Elise, hvad alle huslige og kvindelige Færdigheder angaaer; han brød sig ikke om al den Lappen, Stoppen, Kogen og Strygen, men ønskede, at hun skulde bestyre sit Hus uden saa megen Hænders Gjærning. Det kunde hun ikke; jeg troer af Mangel paa aandelig Udvikling i det Hele havde hun ikke det Overblik, han forlangte. ^[19] Hans Fordringer blot skræmte og forvirrede hende og bleve heller ikke opfyldte i dette Punkt. Han vil faae sin Løn der, hvor de spildte Kræfter samles; her paa Jorden høstede han blot Skuffelse i sine Bestræbelser, og da der her blot sees til Resultatet og til Fejlgrebene, kun Utak og Dadel af hendes Slægt og Venner, der fandt, at han 'vær saa god' skulde finde hende fuldkommen, saadan som hun var. Hun vilde ogsaa gjort en tarvelig Mand meget lykkelig,

medens han vilde gjort Livet til en Fest for den Kvinde, der kunde forstaaet og fulgt ham. Nu, da disse to kom sammen, sled de blot hinanden op. De flyttede siden til en anden By, og jeg har hørt, de skulle være skilte.»

«Der kan Du see, Elise,» sagde Julie, «til virkelig at *bestyre* sit Hus fordres ogsaa nogen aandelig Udvikling.»

«Du siger det, som om Du var vis paa, at jeg ingen Pris sætter paa Dannelse og Kundskaber,» svarede Elise. «Hvad den Mand angaaer, som Fanny der nævner, er det ogsaa min Mening ... var han meget ung, da han blev gift, Fanny?»

«Ja, temmelig ung,» svarede Fanny.

«Det kunde jeg tænke,» sagde Elise, «thi han maa, trods sin 'høje Begavelse,' have manglet Modenhed og praktisk Greb ...»¹⁹

[20] «Naar han kunde vælge en Hustru, der passede saa lidet for ham, mener Du vel,» sagde Sophie.

«Det vil jeg ikke sige,» sagde Elise. «Fremragende Mænd pleje at vælge sig ubetydelige Livsledsagerinder, men, naar han ikke i Noget vilde lade sin Hustru følge sin egen Vej, men ogsaa vilde belære hende der, hvor hun var dygtig.»

«Du kunde ogsaa sige,» sagde Julie, «at den Mand var et Offer for det uhyre Ansvar, der lægges paa den Enkelte derved, at Hustruen ingen borgerlig Stilling har. Den redeligste Villie, den stærkeste Følelse af Ansvar bliver for en Mand let lige saa mange Farer ligeoverfor en Hustru, hvem han ikke alene i alle Henseender er overlegen, men der i sit Forhold til ham ikke er en selvstændig Person med selvstændige Rettigheder.»

«Fannys Fortælling kommer paa den Maade til at bevise meget,» sagde Elise, «men det kan nok være, Du har Ret. Du har ogsaa Ret i dit Angreb paa mig; det har virkelig hidtil været min Mening, at det Vigtigste for en Hustru var at styre sit Hus saa godt, at Manden aldrig hørte Maskineriet knirke, og at dette kunde opnaaes blot ad praktisk Vei. Men Fannys Exempel for det Modsatte var ikke uden en vis Magt, og jeg tilstaaer det, Mills Betragtning over et [21] Ægteskab mellem to ved Natur og Opdragelse virkelig ligestillede Mennesker bragte ogsaa mit Hjerte til at banke, derfor siger jeg: Helst vilde jeg, vi skulde være fuldkomne ogsaa i aandelig Udvikling, men hvordan skulle vi kunne faae Tid til saa megen Fuldkommenhed, vi stakkels svage Kvinder.»

«Det skal jeg sige Dig,» sagde Julie. «Vor Samtale idag har modnet hos mig en Anskuelse, der længe har gjæret i mine Tanker, angaaende Børneopdragelsen, som den er, og som den burde være. Den har den Pretension at løse det Spørgsmaal, Du opstiller.»

«Vi ere lutter Øre,» sagde Elise.

«Børn begynde nu sin Skolegang,» sagde Julie, «i en Alder af fem eller sex Aar og underkastes Alle den samme Undervisning, uden at det bliver muligt at tage videre Hensyn til Forskjellen mellem dem i Helbred og Legemskraft, og uden at der tages noget Hensyn til deres forskellige Forstandsevner. Femten eller sexten Aar gamle have Smaa piger endt sin Skolegang. De opvakte Hoveder blandt dem have faaet sin Hukommelse overlæst med en Masse Brudstykker af forskjelligartede Kundskaber, medens de ere blevne fuldkommen fremmede og uskikkede for al Livets praktiske Gjærning og have i

mer eller mindre Grad svækket sin Helbred ^[22] og sin Hjerne. De daarlige Hoveder have med utrolig megen Møie for sig selv og sin Lærere puget ind en Del Brokker af Kundskab, som de skynde sig at kaste fra sig ved Skoledøren, og som de ikke have anden Ulejlighed af, end at have spildt sin Barndom med at lære. For Resten ere de lige saa ilde stillede som de andre. Nu skulle de selv bygge videre paa det af Skolen lagte Grundlag. For de Flestes Vedkommende bestaaer dette i, at de løbe paa Gaden, paa Baller og i Chokoladeselskaber, der imellem lære lidt Sprog, enten de have Interesse derfor eller ej, spille Pianoforte, fordi det er Mode, uanseet om det, de spille, blot er Tid og Penge, gaae lidt i Huset, forsaavidt som det ikke kommer i Vejen for deres Fornøjelser, og ansee sig efter et Par Aar, tilbragte paa denne Maade, som fuldkommen uddannede til at være en Mands Medhjælp eller til at staae paa egne Ben. De, der virkelig have Interesser og Anlæg, kunne sjælden bekvemme sig til at træffe noget Valg mellem de forskjellige Ting, hvori Skolen har givet dem et Indblik, og da Intet nøder dem til at uddanne sig i en bestemt Retning, blive de ved at studere og beskæftige sig med lidt af hvert, det vil sige, de lære Intet ordentligt af Noget, og blive ogsaa 'Hu og Hei og Ingenting'.»ⁿ¹⁰

«Det er et trøsteligt Billede, Du udkaster,» ^[23] sagde Fanny, «hvor vil Du finde det Middel, der kan kurere bedst?»

«Hør nu vel efter,» sagde Julie. «Har Nogen af Jer lagt Mærke til, at Børn, der ere opdragne i Barnekammeret, staae langt tilbage for Børn, der have løbet frit om i Huset, hørt paa de Voxnes Tale og seet og deeltaget i al Dagens Gjærning?»

«Det har jeg havt Anledning til at see,» sagde Elise. «Ikke alene staae de tilbage for dem som Børn, men de blive ved at staae tilbage for dem hele Livet igjennem.»

«Har Nogen af Jer lagt Mærke til,» fortsatte Julie, «at hos mange Børn, svage især, Evnen til at tænke og til at forstaae, hvad de lære, først vaagner, naar de ere 10 à 12 Aar gamle? Hos Børn, hvem Forældre og Lærere have ladet sidde igjen i Klasserne og døse i Fred, er denne Opvaagnen skeet pludselig, og de have siden været lige saa livlige og flittige, som de før vare dovne og dorske. Hos Børn, hvem mindre fornuftige eller mer ængstelig nidkjære Forældre og Lærere have søgt at trække ud af deres Dorskhed ved Straf, Privatlæsen og for tidlig Opflytten i højere Klasser, er denne Opvaagen skeet langsommere og har været mindre fuldstændig.»

«Jeg har seet det Første,» sagde Fanny.

^[24] «Jeg har seet det Sidste, men desværre uden at forstaae det,» sagde Elise.

«Har Nogen af Jer lagt Mærke til,» spurgte Julie videre, «at naar et Barns Opdragelse er 'forsømt,' som det kaldes, og det saa sættes ind i Skolen i en noget sildigere Alder, vel at mærke, naar det sættes ind i en Klasse i Forhold til sine Kundskaber og ikke til sin Alder, vil det hurtig tage igjen sine Kammerater og endog overgaae dem?»

«Nej, det har jeg aldrig seet,» sagde Fanny. «Phænomenetⁿ¹¹ forekommer vist sjælden. Saadanne Børn blive altid sat ind i en Klasse, der er for høj for dem, overlæsses med Extratimer og Privatundervisning for at kunne følge med, og svede i kort Tid baade sin Forstand og sin Helbred ud.»

«Ved det Exempel sætte vi altsaa Spørgsmaalstegn,» sagde Julie, «og jeg fortsætter: Har Nogen af Jer kjendt Børn, hvem man har lært eller villet lære Græsk og Latin, fra de vare fem eller sex Aar gamle, og have I seet, hvad Følgen er bleven?»

«Jo, desværre,» sagde Elise, «jeg veed tre Børn, med hvem det Experiment er bleven foretaget. Deres Hjerner ere blevne ødelagte derved, og de have siden slet ikke kunnet lære Latin og Græsk, og vanskeligt noget Andet.»

[25] «Til en af vore ældre berømte Mænd,» sagde Julie, «gjorde man engang den Bemærkning, at det var paafaldende, at der fra hans Tid var saa mange udmærkede og fremragende Mænd, da dog efter hans og Andres Fortællinger Skolerne vare daarlige og Lærerne uduelige. 'Just derfor', svarede han, 'vi havde saa daarlige Lærere, at vore Evner slet ikke bleve trukne frem og overanstrengte, før de vaagnede af sig selv, derfor bleve vi kraftige i Forstanden og mer originale, end man er nutildags.' – Af alle disse Præmisser vover jeg at drage den Slutning, at Børn af alle Kategorier, Gutter saa vel som Piger, opvakte saa vel som dorske, have bedst af indtil tolv Aars Alderen hovedsagelig at udvikle sine Legemskræfter og styrke sin Helbred. Den boglige Undervisning, de modtog, burde ikke overskride een eller to Timer daglig og indskrænke sig til de tarveligste, nødtørftigste Kundskaber, i det Hele burde den ikke gaae ud paa Andet end at øve Hukommelsen uden at anstrænge Fatteevnen. Forøvrigt burde de færdes saa meget som muligt i Friluft, gaae paa Skøjter, paa Ski, roe, fiske, svømme, dernæst gymnasticere og dandse, Gutter øves i grovere Haandarbejder og et eller andet Haandværk, Smaapiger lære Madlavning og Haandarbejder, fornemmelig saadanne, der ikke for meget anstrænge Hoved og Øjne. Det kunde [26] jo altsammen godt foregaae i Skolerne, saa skete det med Orden og passende Afvexling.»

«Der er noget, i hvad Du der siger, der tiltaler mit Moderhjerter,» sagde Elise. «Børn kunne gaae og løbe længe, før de kunne tale rent, det viser jo, at det naturlige er at udvikle Legemet før Forstanden. Børn have desuden en saa vidunderlig Gave til at lære sig selv ad praktisk Vej, naar de blive ladte i Fred, at det nok kan hænde, de da vilde finde ud selv meget, af hvad man nu lærer dem.»

«Da Pascal^{kio} var tolv Aar gammel,» sagde Fanny, «udfandt han den Pythagoræiske Læresætning, uagtet han aldrig havde lært et Muk Mathematik og blot havde hørt sin Fader sige, at det gik an at regne ved Hjælp af Figurer.»

«Jeg seer, I opfatte min Tankegang,» sagde Julie. «Det er netop, hvad jeg mener, at Børn ved den Slags Opdragelse, og naar de virkelig havde fri udenfor Skoletiden ikke alene vilde blive legemligt stærke, men vilde vænne sig til at see, høre og iagttage mer, end nu er Tilfældet, og at deres Evner, Anlæg og Tilbøjeligheder vilde komme saa tydeligt frem, at opmærksomme Forældre og Opdragere med større Lethed og Sikkerhed kunde vælge Fag og Løbebane for dem, maaske kunde vælge færre Fag end nu, saa de lærte Meget og ikke mange Ting. Naar [27] Børnene vare ti eller tolv Aar gamle burde først den egentlige Fag-Undervisning begynde, i Sprog, Geographie, Grammatik og 'alle andre Slags Tikker'. Piger burde da ligesaavel som Gutter, og det er herved jeg mener at besvare Elises Spørgsmaal, kunne vælge mellem Latin- og Realskoler, mellem Naturfag og Sprog, mellem Universitetet og Handelsacademier og lige saa vel som dem fortsætte sin Uddannelse længe efter Confirmationen. Vi kunde godt, naar vi havde lagt et praktisk Grundlag i vor tidlige Barndom, lære Husholdning og enkelte Slags Haandgjerning tilbunds ved Siden af at tilegne os en grundig Dannelse i en eller anden Retning, det ene Slags Arbejde hviler ud efter det andet, ligesom jeg formener, at den studerende Ungdom blandt Mændene kunde have godt af at øve et eller andet Haandværk. Paa den Maade vilde vi blive mer skikkede baade til Ægteskabet og til at leve ugifte, end vi nu ere, og jeg troer, kjære Sophie, at vi vilde blive mer elskværdige som Følge af, at vi vare uddannede til at røgte vort Kald ordentligt, end vi nu blive ved at dyrke Elskværdigheden som Specialfag.»

«Det troer jeg ogsaa,» sagde Elise, «om ikke andet vilde vi blive mer tilfredse. Det bekjendte Udsagn er værd at lægge Mærke til: 'At kunne noget ordentligt, giver den samme ^[28] Ro i Sindet som en god Samvittighed'. – Den Ro maa de fleste Kvinder undvære som Følge af deres utilstrækkelige og overfladiske Opdragelse, derfor er der saa mange misfornøjede Kvinder netop blandt de mest betydelige.»

«Ikke alene Udviklingen var ønskelig,» sagde Fanny, «men det mer udstrakte Felt og den større Anvendelse for Kvindernes Evner, som deraf blev Følgen. De Kvinder, hvem Ingen begjære tilægte, eller som selv foretrække den enlige Stand (af personlige Grunde interesserer jeg mig mest for denne Klasse Skabninger), kunde faae anden Udsigt i Livet end en kummerlig Lærerindepost. Thi det er da vel ogsaa din Mening, Julie, at naar vi først havde faaet samme Opdragelse som Mændene, skulde vi ogsaa kunne anvende den og ligesom dem blive, hvad vi vilde.»

«Ja, det mener jeg rigtignok,» sagde Julie, «jeg finder hele Mills Raisonnement i denne Henseende og de Beviser, han fører, fuldkommen overbevisende.»

«Og Du finder ikke,» spurgte Sophie, «at hans Raisonnement og hans Beviser omstyrtes og modbevises derved, at Bibelen paalægger os en stille Virksomhed, at Paulus siger: 'Det sømmer sig Kvinderne at tie i Forsamlinger.' Det Bud maa da overstryges, hvis Kvinderne skulle ^[29] have Adgang til samme Løbebaner som Mændene.»

«Men min søde Ven,» sagde Fanny, «netop til de Løbebaner, hvortil Kvinderne længe have haft Adgang, fordres der jo offentlig Fremtræden. Naar Erikka Lie^{k11} giver Concert eller Fru Gundersen^{k12} spiller Comedie, kan man kun uegentlig sige, at de tie i Forsamlinger. Sandheden er nok desværre, at naar det gjælder at underholde og skaffe Nydelser, finder man en offentlig Virksomhed fuldkommen kvindelig og christelig, ligesom vi ikke genere os for eller forargeⁿ¹² Mændene ved at gaae med hængende Krøller og alle Slags Falbelader,^{k13} trods at Bibelen fraraader os at pryde os med Haarfletninger og udenpaa hængt Stads. Tvertimod er man enig om at ansee Pyntesyge som en fortrinnsvis kvindelig Dyd. – Den mest begavede ugifte Dame, jeg har kjendt, endte sine Dage paa et Sindssygehospital. Havde en Mands Løbebane og Virkekreds staaet hende aaben, vilde rimeligvis hendes Liv blevet ligesaa straalende og ærefuldt, som det nu var mørkt og sørgeligt; men for de Kvinder, der ikke havne i Ægteskabet, ikke have kunstneriske Anlæg, ikke tilfredsstilles ved Pynt og Sladder, men hvis Begavelse omfatter Mændenes nuværende Omraade, og som vilde kunne gjøre Fyldest for sig i en eller anden Videnskab, et ^[30] Embede eller Studium, for dem blot ere alle Sunde lukkede. Dog er det de færreste af de private eller offentlige Hverv, hvortil Mændene have Eneret, der fordre nogen Optræden for Forsamlinger. Naar Kvinderne nogen Tid havde haft fuld Frihed til at forberede sig til og søge, hvilke Poster de selv maatte vælge, vilde rimeligvis deres Kvindelighed komme frem deri, at de holdt sig tilbage fra dem, der fordrede Talen i Forsamlinger.»

«Det meste af, hvad Du der siger, er som talt udaf mit Hjerte,» sagde Julie. «Forresten skal den rette Oversættelse af det citerede Sted være: Det sømmer sig for Kvinderne at tie i 'Kirken' (eller 'Menigheden'), ikke Forsamlinger i det Hele. Paalæget om Taushed gjælder saaledes blot religieuse Anliggender, naar Menigheden er samlet. De, der ville anvende denne Pauli Forskrift paa alle Anliggender og alle Slags Forsamlinger og benytte den til at lukke Munden paa Kvinderne, naar som helst de ville tage Ordet for flere Tilhørere, de synes mig at bryde sig mer om at faae sin Mening frem, end om at begrunde den. De benytte Paulus som Voltaire^{k14} benyttede Propheten Habakuk: til at bevise hvad som helst.^{k15} Hvordan man end vil fortolke Skriftstedet, saa meget er dog vist, at først da

vilde Kvindernes Taushed kunde regnes ^[31] dem til Fortjeneste, naar den var frivillig valgt, ligesom ogsaa Lydigheden i Ægteskabet først fik christeligt Værd, naar den ikke var os paatvunget ved vor borgerlige Afhængighed.»

«Jeg finder som Du og Fanny, at Christendommen ikke bestemt er til Hinder for, at Kvinder overtage samme Poster og Bestillinger som Mændene,» sagde Elise. «Dog tiltaler denne Udsigt mig ikke. Jeg synes, Kvinderne kunne nøje sig med Dannelsen for Dannelsens egen Skyld og blot lade den lyse i Hjemmet. Hvad hele den Del af Mills Bog angaaer, er jeg mer tilbøjelig til at være enig med Mills Opponenten end med Mill selv. Jeg finder Intet at indvende mod den Indvending, at i de Løbebaner, der hidtil have staaet Kvinderne aabne, har Ingen af dem opnaaet den første Rang. Hvad kunne I sige dertil f. Ex., at ikke engang George Sand^{k16} har formaaet at skildre en Mand, der var andet end en Kvindemand, og at ingen Kvinde som Maler eller Componist har opnaaet nogen stor Udmærkelse, uagtet de dog længe nok have puslet dermed.»

«Den Indvending mod George Sand vilde jeg helst besvare 'med at sige Bæ!',» sagde Fanny. «George Sands Characterskildringer have en psykologisk Sandhed og Magt, som ikke er overgaaet, neppe naaet af nogen mandlig Forfatter, ^[32] og som netop blandt de mandigste Mænd har sikkert hende Anseelse som en Skribent af første Rang. George Sand kan desuden, hvad der vel maa ansees for det Højeste i Literaturen, hun kan skildre et Geni, og hun gjør det i et Sprog saa perlende krystalklart, saa fuldendt i Skjønhed og Kraft, at alle nulevende mandlige Forfattere, om de gik sammen i Vædekamp mod hende alene, ikke kunde skrive hende det efter.»

«Meget muligt,» sagde Elise. «Jeg har en lidet udviklet æsthetisk Sands; ved altfor naturtro psykologiske Characterskildringer føler jeg mig tilmode som paa et Anatomikammer, og et krystalklart Sprog har for mig lidet Værd, naar det tjener til Tolk for en grumset Sædelighed. George Sand er for mig blot en uanstændig, forargelig Forfatter, derfor blev jeg fornøjet ved at kunne slippe at beundre hende.»

«Det er netop hvad jeg vilde sagt,» svarede Fanny, «at George Sand sikkerlig ikke har Mangel paa mandig Kraft, men en fuldkommen Mangel paa Moralitet. Derfor kan hun til Fuldkommenhed skildre Mænd, der ere Genier og Kunstnere, eller letsindige og slette Subjecter, men hun kan ikke skildre en Mand, hvis Fortrin og hvis Mandighed ligger i hans Characters og hans Principers Renhed og Kraft. Dette har ^[33] givet Anledning til den overfladiske Bedømmelse af George Sand, som Du citerer.»

«Hvorvidt en Kvinde kan eller ikke kan skrive som en Mand, forekommer mig temmelig uvæsentligt og Sagen uvedkommende,» sagde Julie. «Mændene kunne jo heller ikke skrive som Kvinder. I alle Fald føre ingen af vore Forfattere et Sprog som Forfatterinden af 'Amtmandens Døttre'.^{k17} Hvis de kunde skrive som hun, saa gid de vilde gjøre det! Hvis en Mand bedre kan beskrive en Kvinde end omvendt, kommer det vel ganske naturligt af, at for en Mand ligger Kvindens snevre, indskrænkede Liv fuldkommen aabent og overskueligt, medens Kvinden af Mandens Færd blot seer en Del. Den anden Indvending, hvoraf Du følte Dig slagen, troer jeg, Du bedst vilde faae besvaret ved opmærksomt at læse Mills Bog om igjen, dog vil jeg forsøge paa Dig Virkningen af min Veltalenhed: Hvis ingen Kvinde som Maler eller Componist har opnaaet den første Rang, hvad jeg for Resten for Malernes Vedkommende betvivler, kommer det sikkerlig deraf, at de hidtil mest have 'puslet' med de skønne Kunster, og at ikke tilstrækkelig mange Kvinder i tilstrækkelig lang Tid have arbejdet dermed. Det er blot de Yngste af de nu Levende, der have haft fuld Frihed, Anledning og Opfordring til at udvikle sine kunstneriske ^[34] Anlæg. De Sunde vare ogsaa tidligere lukkede for Kvinderne. Tænk Dig

om! blot i vore smaa Forhold, blandt Dine og mine Jævndrende, kjender Du ikke af dem flere, der tegnede og malede fortræffeligt i Vandfarve, men hvem det aldrig faldt ind at skaffe sig en ordentlig Uddannelse i den Retning, eller blot at forsøge sig i Oliemaleri? Veed Du ikke ogsaa flere, der spillede udmærket og phantaserede paa Pianoforte, saa det kunde smelte Hjertet i Dit Bryst, men ikke vare i Stand til at skrive ned den simpleste Melodi?»

«Alt dette indrømmer jeg villigt,» sagde Elise. «Der kan Du see. Det kom blot af, at Generalbas^{k18} og Malerskoler dengang vare lige saa meget Contrabande^{k19} for Damer, som Græsk, Latin og lærde Skoler er det endnu. Kvindeligheden bestod i at grave sine Pund ned i Jorden, enten man havde et eller fem; om de rigest udstyrede paa den Maade aldrig bleve fuldfærdige Mennesker, om deres Begavelse blev dem et bestandigt Nag og de selv ved deres Misfornøjelse en Svøbe for deres Omgivelser, det var det samme, de havde ikke som Mændene et Ansvar for deres Pund og en Forpligtelse til at udvikle Guds gode Gaver. De vare Kvinder, deres Lys maatte sættes under en Skjæppe. Det var de færreste, hvem ^[35] det faldt ind at handle mod disse Anskuelse, og disse Faa vare ikke altid de mest begavede.»

«I Kraft af denne Behandling,» sagde Fanny, «ere vist mange Evner, der vare store hos Bedstemødrene, blevne saa vel udslukkede, at de slet ikke ere vaagnede igjen hos Børnebørnene, i alle Fald ikke i deres naturlige, oprindelige Form.»

«Det var meget sagt,» sagde Elise. «Du gaaer altsaa aldeles ind paa Mills Snebad- og Drivhustheori,^{k20} og troer, at Menneskene formaae saa aldeles at forandre og forkvakle Naturen?»

«Hjælp mig, Julie,» sagde Fanny, «jeg staaer fast. Trods min levende Overbevisning, om at Mill og jeg har Ret, kan jeg ingen Beviser finde.»

«Da behøver Du dog ikke at søge langt,» sagde Julie. «Hvis ikke Menneskene havde Frihed ogsaa til at forandre og forkvakle Naturen, maatte jo Husdyrene tæmmes om igjen for hver Generation, og der kunde ikke af Planter og Dyr opelskes saa mange forunderlige Varieteter, som der nu gjøres. Det er saaledes bleven mig fortalt, at der i Finland etsteds er fremkommen en Race haleløse Hunde. Der bruges nemlig Hundene til at vogte Ren. For at beskytte dem mod Ulvene, der fornemmelig greb efter deres Haler, huggede man Halerne af dem. Da man ^[36] havde fortsat denne Behandling gjennem flere Generationer, fødtes tilsidst Hundene uden Hale.»

«Tak, Julie,» svarede Fanny. «Dine Exempler ere slaende. Altsaa, strænge Elise, ligesaa lidt som Du kan fordre af Husdyrene, at de skulle fødes vilde, ligesaa lidt som Du kan fordre af Finnehundene, at de alle skulle have Haler, ligesaa lidt kan Du forlange af Kvinderne, at de allerede nu i de skjønne Kunster skulle have naaet den høieste Rang, eller af deres nuværende Standpunkt slutte, hvilken Højde de ere bestemte til at naae. Selv om de aldrig i nogen Retning kunne komme til at maale sig med de største Mænd, hvad kan saa egentlig deraf bevises? Fortjene ikke Walter Scotts^{k21} Digte Beundring, fordi man har Byrons?^{k22} Er ikke Holberg^{k23} al Hæder værd, fordi om der findes en Molière?^{k24} Skulde Frygten for ikke at blive verdensberømte hindre os fra at udrette det, vi formaae, baade i Kunsten og i det praktiske Liv og fra at trænge ind saa dybt, som vi magte, i Tankens Verden?»

«Den Indrømmelse vil jeg ikke engang gjøre,» sagde Julie. «At vi ere jævnbyrdige med Manden og altsaa kunne sætte vort Ideal ligesaa høit som han, vide vi af Bibelen. Huske I, hvad den hellige Skrift fortæller om Kvindens Skabelse? Gud sagde: 'Jeg vil gjøre Adam en Medhjælp, der er ham lig.' – Ikke en Tjenestekvinde, der ^[37] kan paatage sig det Arbejde, han maatte finde under sin Værdighed, ikke et

finere Væsen, der skal bæres paa Hænderne og skaanes for Livets tungere Pligter, men en Medhjælp, der er ham lig; der kan tænke hans Tanker, arbejde hans Arbejde, stræbe med hans Stræben, dele hans Udvikling, hans Rettigheder, hans Pligter, hans Ansvar. 'En Medhjælp, der er ham lig', skulde ikke denne Bestemmelse, der er os medgiven ved Verdens Skabelse, være den rette, den naturlige, den Gud og Mennesker velbehagelige? Skulde den ikke føre til Ligeberettigelse ogsaa udenfor Ægteskabet? Ak gid Mill havde skrevet sin Bog, da jeg var sexten Aar, eller gid jeg nu var sexten Aar og kunde begynde Livet fra Nyt af med den Opfatning af vort Kald, Mill har vakt hos mig.»

«Men, Julie,» sagde Sophie, «Du glemmer, at den første Bestemmelse forskjertsede^{k25} vi ved Syndefaldet, ved Evas Brøde blev Manden vor Herre, ikke vor Lige.»

«Det Ene forhindrer ikke det Andet,» sagde Julie, «vi høre ikke, at der blev frataget Kvinden mer end Manden Evner og Gaver. Trældommen, Forbandelsen, der laa i Guds Ord til hende, blev borttaget da den dertil knyttede Forjættelse^{k26} blev opfyldt. Den første Virkning heraf var ogsaa Ridderligheden, der satte Kvinden op^[38] paa en Piedestal^{k27} og dyrkede hende som et højere Væsen. Dog faldt det Ingen ind, at hun skulde faae lige borgerlige Vilkaar med Manden. Styrkens Moral, hvis sejge Livskraft Mill saa veltalende har skildret, kom bedst frem heri. Nu er selv det ydre Skin af 'Ridderlighedens Moral' i Virkeligheden længst forbi. Nu skulde Tiden, som Mill siger, være kommen til Retfærdighedens Moral, men Retfærdighedens Moral er mer end nogen anden den sande Styrkes Moral, den giver Ingen mer Agtelse, end han fortjener, og yder ikke Svagheden nogen Overbærelse. Vil vi faae Del i den og behandles efter den, maae vi søge igjen at hæve os op til vor første, vor oprindelige Bestemmelse.»

«Julie, mig har Du overvundet,» sagde Elise. «Den første Bestemmelse med os er sikkert den rette; sikkert er det ogsaa, vi opfylde den ikke, kunne ikke opfylde den. En anden Pligt, der har hvilet paa os gennem alle Tider, den at være vore Børns Opdragerinder, ere vi ved vor egen utilstrækkelige Opdragelse ligesaa uskikkede til at fyldestgjøre. Om Mødre intet høiere ønske end at beholde sine Børn hjemme, ere de dog nødte til at sætte dem i Skole, fordi de ikke selv ere i Stand til at undervise dem. Naar Forældrene boe paa Landet, og af denne Grundmaaе sende sine Børn ind i Byerne og lade^[39] dem boe hos Fremmede, bliver denne Nødvendighed desto mer følelig og beklagelig. At Mødre ikke kunne optugte Sønner, er en almindelig anerkjendt Sandhed. Naar Hustruen havde den Stilling i Ægteskabet, som hun burde have, og den Uddannelse, som hun burde, med den heraf flydende Sikkerhed og Myndighed, kunde hun nok baade oplære og optugte sine Børn. Derfor: selv om Adgang for Kvinder til Mændenes Dannelse førte til Adgang for dem til samme Løbebane som Mændene, siger jeg: Gjerne det. Det gaar jo ikke an at ville høste de gode Frugter i Hjemmet uden ogsaa at tage Følgerne i det offentlige Liv. De, der ikke som Fanny foretrække den enlige Stand, kunde jo ligesaa godt gaae over i Ægteskabet fra et Embede eller et Studium, som de allerede nu for Ægttestanden opgive en Lærerindepost eller Kunstnerbanen.»

«Eller ligesaa godt som de nu,» supplerede Fanny, «af Mangel paa Beskjæftigelse styrte sig i Ægteskabet af lutter Kjedsommelighed, uden at give sig Tid til at vente til den Rette kommer.»

«Hvis Mand og Hustru havde samme Uddannelse,» sagde Julie, «og det var dog rimeligt, at man ligesaa godt kunde finde hinanden ved at studere sammen som ved at dandse^[40] sammen, kunde de jo dele Embedet. De fleste Mænd i Videnskabens eller Statens Tjeneste have til Hjælp en Fuldmægtig, Amanuensis, eller hvad Navnet nu kan være. Hvorfor ikke tage hertil den dem af Gud beskikkede Medhjælp? Mange Hustruer, især børnløse, vilde have Tid nok.»

«Hvor morsomt!» lo Fanny. «Vi kunde faae Hr. og Fru Bing, Sorenskrivere i Aker, ligesom William og Mary, Konger af England. Man kunde da slippe at see saa mange intelligente og ved nedarvet Dannelse høitstaaende Kvinder enten spille sit Liv i en – forholdsvis – Lediggang eller som ædle Arabere for Plougen^{k28} misbruges til det Slags huslige, rastløse 'Kjaak', som de bedre kunde lade gjøre ved enhver Tjenestepige. Hvor Ægteparret ikke havde samme Uddannelse, kunde jo Hustruen, hvis Manden tillod det, fortsætte sit tidligere Arbejde, selv om det var at røgte et Embede, og derved bidrage Sit til Familiens Indtægter.»

«I Virkeligheden have vi jo allerede Erfaring for, at baade den ene og den anden Ordning kan gaae an,» sagde Elise. «Skuespillerinder^{m13} dyrke samme Kunst som deres Mænd; Vaagekoner og – tilgiv mig mine Damer – Gjordemødre,^{k29} øve en fra deres Mænds forskjellig Forretning. Man hører ikke, at enten de første eller de sidste ere daarligere Hustruer og Mødre end vi andre. Naar ^[41] jeg virkelig havde Lyst og Evne dertil, maatte det jo være min Mand ligesaa behageligt, at jeg om Formiddagen, medens han skjøttede sine Embedspligter, havde været beskjæftiget med et eller andet Arbejde, der sysselsatte og udviklede min Aand, som at jeg blot havde staaet over Gryderne, stoppet Strømper eller løbet paa Gaden. Naar jeg allerede i Forvejen havde en virkelig Kyndighed i Husvæsenet, saa jeg forstod at oplære og bruge mine Tjenestefolk og blot behøvede at trække op mit Hus som mit Uhr hver Morgen, kunde Dagens Gjerning gaae lige godt eller bedre paa den Maade. Det vilde maaskee føre til, at Tjenestepiger fik større Ansvar og maatte erhverve sig større Indsigt i sin Dont før de tog Tjeneste, derved vilde denne Samfundsklasse ogsaa hæves et Trin højere op.»

«Dem, hvem Kvindernes Emancipation mest vilde hæve,» sagde Julie, «var Mændene. Hidtil have de fornemmelig hævdet sin Overlegenhed ved at holde Kvinderne nede, ved at sige om al den Gjerning og al den Lærdom, hvortil de, fordi 'de hede Mænd,' have tiltaget sig Eneret: 'Det kunne Kvinderne ikke gjøre, det kunne Kvinderne ikke lære, det kunne Kvinderne ikke forstaae, dertil have Kvinderne ikke Nerver, det vilde dræbe al Kvindelighed osv. osv.' Naar nu Kvinderne begynde selv at prøve sine Nerver og sine Kræfter og ^[42] selv at ville bestemme, hvad der kan forenes med Kvindeligheden, for maaskee at bevise, at Kvindelighed og Overfladiskhed ikke ere uadskillelige Begreber, maae Mændene overgaae Kvinderne i alle Ting, naar de ville hævde den første Plads og virkelig være, hvad de skulle: Kvindens Hoved.»

«Jeg seer, jeg kommer ingen Vej med, hvad jeg suger af mit eget Bryst,» sagde Sophie. «Saa vil jeg laane en Indvending fra 'Times' og spørge: Ere Kvinderne villige til at paatage sig alle Samfundspligter, Værnepligten for Exempel? Hvad vilde Du sige, Julie, om Storthinget, som Svar paa Dine og Ligesindedes Bestræbelser for at 'frigjøre Kvinden,' vilde udskrive ogsaa de unge Piger til almindelig Værnepligt?»

«Jeg vilde sige,» svarede Julie, «at de unge Piger ligesaa godt kunde lege Soldat paa Gardermoen, som de unge Mænd. – For Resten, vil Du vide min Mening alvorligen, er det den: Naar et Folk ved lang Undertrykkelse havde tabt baade Interessen for sine egne Anliggender og Evnen til at styre dem, vilde det være grusomt, fordi om en liden Del af Borgerne gjorde Oprør, pludselig og uden Overgang at overlade det hele Folk til Selvstyrelse; ligesaa grusomt vilde det være pludselig at paalægge alle Kvinder alle Samfundsbyrder, fordi om Enkelte forlange mer ^[43] Oplysning og flere Rettigheder. Paa Grund af den Retning, Kvindernes Evner nu have taget, burde de, der vilde studere, søge Embeder eller paa anden Maade concurrere med Mændene, paalægges at udtjene deres Værnepligt ved Fattigforsørgelsen eller Hospitalerne. Det var en alvorlig Værnepligt, hvorved de kunde vise, at de mente det alvorligt. At Kvinder ere uvurderlige som Sygeplejere, derfor har man allerede tilstrækkelig

Erfaring; hvad de kunde udrette ved Fattigplejen, burde forsøges.»

«Ak, hvor de fik det ondt!» udbød Sophie, «og vi Andre ogsaa; thi vi maatte jo vælge, om vi vilde eller ikke vilde betræde de nye Baner, det var jo nok til at forbitte sig Livet. Troer Du virkelig, Julie, at vi vilde blive mer lykkelige, om vi kunde concurrere med Mændene, ligesom dem vælge Studium og Livsstilling, ligesom dem ofte angre vort Valg.»

«Mange vilde blive det,» svarede Julie. «Desuden, om vi bleve mer eller mindre lykkelige, anseer jeg for uvæsentligt, hvad der er sikkert, er, at vi vilde blive mer udviklede, blive mer, hvad vi ere bestemte til at være. Hvis vi nu ere mer lykkelige end Mændene, med hvad Ret ere vi det da? Hvis vi ere i Stand til at paatage os større Ansvar og Byrder, end vi nu bære, og arbejde mer eller anderledes, end vi nu arbejde, er det vor Pligt ikke at unddrage os af Frygtsomhed eller Magelighed».

«Veed Du hvad, jeg faaer en Idé», sagde Fanny, «Du burde se at udbrede Dine Meninger. Maaske de, der dele dem i Frygtsomhed og uden at være sig det rigtig bevidst, kunde fatte Mod og virke til deres Gjennemførelse».

«Det maatte da være ved at nedskrive denne vor Samtale», svarede Julie.

«Det var, hvad jeg mente», sagde Fanny.

«Gud fri os!» udbød Sophie.

«Søde Sophie», sagde Julie, «lad os faae Lov og hindre os ikke. Men Elise er bedst skikket til det Arbejde, hun har den bedste Hukommelse, og er dog, med al Respekt for os Andre, den Klogeste af os».

«Du har talt mest», sagde Elise, «og da Enhver husker bedst sine egne Ord, vil Samtalen blive fuldstændigst, naar *Du* meddeler den. Vi Andre kunne jo rette bagefter».

«Elises Argumenter ere altid 'sans réplique',»^{k30} sagde Julie. «I Grunden har jeg ogsaa Lyst, naar jeg blot kunde faae Tid. Det vil sige, Tid har jeg nok, bogstavelig talt, men da en saadan Virksomhed ikke vilde anerkjendes i min Familie ...»

«Maatte Du tage dertil den Tid, 'som ikke ^[45] regnes med',»ⁿ¹⁴ fortsatte Fanny. «Gjør Du det, min Søde, og stol paa bedre Tider».

«Jeg faaer forsøge», svarede Julie, «men saa maa I ikke tale et Ord mere om Mill i Aften, ellers bliver jeg svimmel».

«Sæt Dig til Pianofortet, Sophie», sagde Elise, «og spil os nogle af dine smukkeste Melodier for, saa hvile vi os Alle og Julie faaer tænke i Ro».

Sophie fulgte Opfordringen med et resigneret Suk, og Julie skrev i sine ledige Øjeblikke, hvad der her, gennemset og rettet af Veninderne, forelægges Læseren og især Læserinden til velvillig Overvejelse.

Noter og kommentarer

- [n1](#). Det kom en ny utgave på Gyldendalske Boghandels Forlag i 1885. Brandes hadde da endret forordet noe, men oversettelsen var i det store og hele den samme, sier Gina Krog i sin omtale av den nye utgaven i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* i 1886. Jeg har lest og refererer til den første utgaven av Brandes' oversettelse (1869), den samme som «Veninderne» hadde lest. Jeg har ikke kontrollert oversettelsen mot originalen.
- [n2](#). Et eksempel på en slik ulykkelig, men tross alt selvbevisst og handlekraftig kvinneskjebne har Bodil Stenseth nylig beskrevet i boken *Fru Muus' klage. Ekteskapskandalen som rystet det norske Amerika* (2019), om prestefruen på prærien i Minnesota som reiste sak mot sin mann for å få utbetalt farsarven sin. I USA var kvinnekampen mot slutten av 1800-tallet kommet lengre enn i Norge. Der hadde visse stater gitt kvinner rett til å beholde medgift og farsarv, og skilsmisse var mulig, om enn vanskelig å oppnå.
- [n3](#). Borgerlig vielse for dissidenter hadde vært tillatt i Norge fra 1845. I Frankrike ble en slik ordning innført etter den franske revolusjonen, da stat og kirke skilte lag.
- [n4](#). The Project Guthenberg EBook of *Autobiography* by John Stuart Mill s. 264.
- [n5](#). Mathilde Schjøtt hadde sannsynligvis tidligere skrevet noen få anmeldelser.
- [n6](#). Forfatternote: *John Stuart Mill: Kvindernes Underkuelse*. Paa Dansk ved G. Brandes. 1869.
- [n7](#). Politiet] *rettet fra*: Poliet (*trykkfeil*)
- [n8](#). lære.»] *rettet fra*: lære, (*trykkfeil, manglende anførselstegn*)
- [n9](#). Greb ...»] *rettet fra*: Greb ... (*trykkfeil*)
- [n10](#). Ingenting'.»] *rettet fra*: Ingenting'.» (*trykkfeil, manglende indre anførselstegn*)
- [n11](#). «Phænomenet] *rettet fra*: Phænomenet (*trykkfeil, manglende anførselstegn*)
- [n12](#). forarge] *rettet fra*: forarger (*trykkfeil*)
- [n13](#). «Skuespillerinder] *rettet fra*: Skuespillerinder (*trykkfeil, anførselstegn mangler*)
- [n14](#). med',»] *rettet fra*: med,» (*trykkfeil, manglende indre anførselstegn*)
- [k1](#). Ploug] sannsynligvis henvisning til Carl Parimo Ploug (1813–1894), dansk journalist, politiker og dikter.
- [k2](#). «Der Frauen Schicksal ist beklagenswerth.»] «Kvinneskjebnen er beklagelsesverdig.» Historien om Iphigenia presenteres i Evripides' drama *Iphigenia in Aulis* (408–406 BC); hun måtte ofres for at krigslykken til hennes far Agamemnon skulle snu. At sitatet gjengis på tysk kan tyde på at Mathilde Schjøtt kjente librettoen til Christian Heinrich Postel, *Die wunderbar errettete Iphigenia*, med musikk av Reinhard Keiser i 1699.
- [k3](#). Tyende] hushjelp
- [k4](#). l'état c'est moi] staten, det er meg. Et apokryft utsagn tillagt Ludvig den 14. av Frankrike i 1655.
- [k5](#). det constitutionelle Monarchi] konstitusjonelt monarki vs. absolutt monarki: Konstitusjonelt monarki (eller parlamentarisk eller begrenset monarki) er en styreform etablert under et konstitusjonelt system som har en nedarvet eller valgt monark som statsoverhode. Moderne konstitusjonelle monarkier har vanligvis innført et tredelt maktsystem (lovgivende, utøvende, dømmende), der monarken er leder for den utøvende grenen. Hvis en monark har absolutt makt, er systemet kjent som et absolutt monarki.
- [k6](#). Billighed] rimelighet, mildhet

- [k7](#). billige] rimelige, anstendige
- [k8](#). endossere bort] overdra en veksel e.l. til en annen ved påtegning
- [k9](#). corporligt] på kroppen
- [k10](#). Pascal] Blaise Pascal (1623–1662), fransk filosof, matematiker og naturforsker. Den pytagoreiske læresetningen (etter den greske matematikeren og filosofen Pytagoras fra 600-tallet før Kristus) beskriver forholdet mellom sidene i en rettvinklet trekant.
- [k11](#). Erika Lie] Erika Lie, g. Nissen (1845–1903), norsk pianist og musikkpedagog.
- [k12](#). Fru Gundersen] Laura Gundersen (1832–1898), skuespiller ansatt ved Christiania Theater
- [k13](#). Falbelader] pynt, frynser og garneringer på dametøy
- [k14](#). Voltaire] François-Marie Arouet Voltaire (1694–1778), fransk filosof og forfatter.
- [k15](#). Propheten Habakuk ... helst] referanse til «Profeten Habakuk»s bok i *Det gamle testamente*. Voltaire skal ha sagt: «Monsieur, vous ne connaissez guères ce Habacouc, ce coquin est capable de tout!» («Min herre, de kjenner slett ikke denne Habakuk; denne slyngelen er i stand til hva som helst.») Jfr. Heath A. Thomas, *Habakkuk*, Grand Rapids: Eerdmans Publishing Co., 2018
- [k16](#). George Sand] psevdonym for den kjente og omstridte franske forfatteren Aurore Dudevant (1804–1876).
- [k17](#). Forfatterinden af 'Amtmandens Døttre'] Camilla Collett (1813–1895)
- [k18](#). Generalbas] generalbass, ofte også kjent som *basso continuo*, en akkompagnementsteknikk i europeisk kunstmusikk fra 16- og 1700-tallet
- [k19](#). Contrabande] forbudt gods, smuglervare
- [k20](#). Mills Snebad- og Drivhustheori] henvisning til en passasje hos Mill, hvor han hevder at man for kvinnenens vedkommende har anvendt en slags opphetet drivhuspleie for å utvikle visse evner hos dem med «deres Herrers Interesser og Fornøielser for Øie». Disse evnene utvikler seg hurtig, mens andre skudd av samme rot som blir overlatt til vinterluft og kulde, dør ut. Mennene innbilte seg at plantene av seg selv grodde på den måten de hadde fått den til å gro, og at plantene ville gå ut hvis man ikke holdt den ene halvdel i drivhus, den andre i et snøbad.
- [k21](#). Walter Scotts] Walter Scott (1771–1832), skotsk lyriker og romanforfatter
- [k22](#). Byrons] George Gordon Byron (Lord Byron, 1788–1824), britisk romantisk lyriker
- [k23](#). Holberg] Ludvig Holberg (1684–1754), dansk-norsk historiker og forfatter, særlig kjent for sine komedier
- [k24](#). Molière] Jean-Baptiste Poquelin (Molière, 1622–1673), fransk komedieforfatter
- [k25](#). forskjertsede] ødela, satte over styr
- [k26](#). Forjættelse] løfte, tilsagn
- [k27](#). Piedestal] et høyt møbel el. søyle hvor man plasserer en statue eller byste; i overført betydning at noen plasseres i en unaturlig opphøyd stilling eller status
- [k28](#). ædle Arabere for Plougen] den arabiske fullblodsrasen *araber* regnes som den edleste av alle hesteraser (og ble ikke brukt som trekkdyr)
- [k29](#). Gjordemødre] gammel skrivemåte for *jordmor*
- [k30](#). sans réplique] uten innvending